

*Krsnik između mita i zbilje.
Kulturnoantropološke strukture
jednog tradicijskog vjerovanja.*

Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, Hrvatsko katoličko sveučilište,
2022., 143 str.

Studije slučaja vezane uz različita tradicijska vjerovanja u novije vrijeme doživjela su nekoliko uspješnih izdanja u kojima su obrađeni različiti aspekti hrvatske tradicijske kulture. Jedna od takvih knjiga sigurno je i studija Luke Šeše *Krsnik između mita i zbilje. Kulturnoantropološke strukture jednog tradicijskog vjerovanja* objavljena u Zagrebu 2022. godine, u suizdanju Hrvatskoga etnološkog društva i Hrvatskoga katoličkog sveučilišta. Ova manja studija slučaja proizašla je kao rezultat autorovih višedesetljetnih istraživanja tradicijskih vjerovanja u nadnaravna bića. Knjiga ujedno, kako to sam autor ističe, označava završetak jednoga znanstveno-istraživačkoga ciklusa koji je započeo kao početna studentska fascinacija povijesnim izvorom koji spominje krsnike, potom rezultirao diplomskim radom i znanstvenim člankom – da bi puni krug bio zaokružen objavom knjige. Ovoga se puta autor krsniku iznova vraća s ciljem cjelovitoga sagledavanja ovoga tradicijskog vjerovanja usmjeravanjem na njegove kulturnoantropološke strukture.

Studija je strukturno omeđena uvodnim tekstom (9 – 15) i zaključkom (125 – 127) unutar kojih se nalaze četiri poglavlja: *Krsnici u novovjekovnoj svakodnevici* (16 – 34), *Krsnici kao predmet znanstvenog istraživanja* (35 – 44), *Kulturnoantropološke strukture tradicijskog vjerovanja u krsnike* (45 – 114) te *Krsniče, što je ostalo?* (115 – 124). Svako poglavlje podijeljeno je na niz manjih tematskih potpoglavlja koja se nadovezuju na središnju problematiku poglavlja. Nakon poglavlja i zaključka slijedi popis literature (129 – 142) i sažetak na engleskom jeziku (143 – 145).

Knjiga započinje kraćim uvodnim tekstom pod nazivom “Umjesto uvoda – tko su krsnici i zašto pisati o njima” (9 – 15), u kojem autor najprije definira temu i fokus istraživanja, koje stavlja u širi religijsko-mitološki kontekst. Prostor koji svojim istraživanjem zahvaća ne prati uske administrativne i povijesne granice hrvatskoga prostora – već zalazi i šire, na prostor susjednih država i, uopće, Jugoistočne Europe. Pri tom se odlučuje za naizgled pojednostavljenu ali dovoljno inkluzivnu definiciju aktera kojega prati kroz knjigu – *krsnika*: osobe s nadnaravnim moćima iz tradicijskih vjerovanja. Njegov cilj stoga postaje detektirati kulturnoantropološke strukture tradicijskoga vjerovanja usmjeravanjem na njegove nositelje i njihovo upisivanje simbola i vrijednosti u ovo vjerovanje.

U prvom poglavlju "Krsnici u novovjekovnoj svakodnevnici" (16 – 34) sumiraju se temeljne odrednice tradicijskoga vjerovanja u krsnike: a) prostor (Istra i Kvarner, iznimno Gorski kotar u Hrvatskoj te susjedna Slovenija), b) obilježja krsnika (znakovi po rođenju, nadnaravne i iscjeliteljske sposobnosti) te c) postojanje antipoda (npr. štriguni/štrige i kudlaci). Autor se potom usmjerava na ranonovovjekovni period kada se pojavljuju prvi zapisi koji spominju vjerovanje u krsnike, poput zapisa novigradskoga biskupa Giacoma Filippa Tommassinija iz 1641. godine. Ovaj se tradicijski fenomen uspoređuje sa sličnim primjerom furlanskih *benandanata*, koje je istraživao talijanski mikrohistoričar Carlo Ginzburg. Time se jasno može uočiti postojanje sličnoga mitskog obrasca koji se pojavljuje u drugim susjednim područjima, gdje se također bilježe vjerovanja u osobe nadnaravnih sposobnosti slične krsnicima (Slovenija, Rumunjska, Mađarska, Bosna i Hercegovina, Srbija...). Izvori koji nam u tom slučaju pružaju uvid u postojanje vjerovanja u nadnaravna bića uglavnom su ograničeni: nastali za vrijeme progona vještica u 17. st., prilikom čega se često pod isti predznak uvrštavalo sve osobe za koje se vjerovalo da posjeduju nadnaravne sposobnosti i iscjeliteljske moći.

U poglavlju se stoga analiziraju dva tipična primjera koja se u historiografskim radovima često pogrešno pripisuju fenomenu krsnika: slučajevima izvjesne Elisabette de Rossi iz Pirana (1628. godine) te Marine iz Istre (1591. godine). Unatoč tomu što je u ranonovovjekovnim sudskim spisima ponekad teško razlučiti o kojem je konkretnom tipu tradicijskoga vjerovanja riječ, pojedini povijesni izvori ipak dozvoljavaju mogućnost drugačijega čitanja i "detektiranje" potencijalnih krsnika, poput kanonskih vizitacija (npr. slučajevi Anice *bogovice*, svećenika Appollonija Christofora i Martina Velovića). Iako ih je teško s velikom pouzdanošću okarakterizirati kao krsnike, svi oni posjeduju zajedničku arhetipsku ulogu: pomažu ili štite svoju zajednicu. U odnosu na furlanske *benandante*, koji se pojavljuju kao jedna epizoda ranonovovjekovne talijanske povijest, krsnici će nastaviti svoje postojanje u hrvatskoj tradicijskoj kulturi te će se u pravom smislu istraživačima otkriti tek u razdoblju 19. stoljeća, kada dolazi do prikupljanja građe o narodnom životu.

Drugo poglavlje "Krsnici kao predmet znanstvenog istraživanja" (35 – 44) donosi pregled znanstvenih istraživanja vezanih uz fenomen krsnika. Najprije se kreće s prvim istraživanjima folklorista Ivana Milčetića s kraja 19. stoljeća, objavljenima u Zborniku za narodni život i običaje. Prve poticaje za prikupljanje narodne građe autor smješta u okvire devetnaestostoljetnih romantičarskih i preporodnih strujanja u Hrvatskoj. Posebna se pozornost pridaje analizi Radićeve *Osnove*, posebice dijelova vezanih uz vjerovanja u nadnaravna bića i ljude s nadnaravnim moćima. Slični pristupi proizašli iz *Osnove* mogu se pronaći u rukopisnoj građi objavljenoj u obliku monografija ili kraćih radova u Zborniku: npr. članak Frana Novljana i rukopis Josipa Ptašinskoga. Veća pozornost potom se posvećuje doprinosu folkloristkinje Maje Bošković-Stulli istraživanju fenomena krsnika, koja je ovu i

slične teme obradila u okviru *Istarskih narodnih priča* (1959. godine). Bošković-Stulli tako je analizirala slične tradicije i povijesne izvore, a iznijela je vlastita tumačenja geneze predaje o krsnicima i štrigama; navedene predaje komparirala je sa spomenutim *benandantima*, ali i slovenskom inačicom vjerovanja u krsnike kojima su se pridavali elementi solarnoga heroja i slavenskoga božanstva. U novije vrijeme vjerovanjima u krsnike bavili su se etnolozi Tomo Vinšćak i Zmago Šmitek, koji su temi pristupili iz očišta kulturnopovijesne paradigme. U mađarskoj se pak folkloristici srodan primjer *táltoša* dovodio u vezu s centralnoazijskim šamanizmom, pripisujući mu tako određene nacionalističke implikacije, koje je kritizirala folkloristkinja Éva Pócs. Važan doprinos ovoj temi dali su također i književnik Boris Perić i kulturni antropolog Tomislav Pletenac, koji su obradili temu fantastičnih bića Istre i Kvarnera, kroatistica Evelina Rudan, koja je prikupila terenske zapise predaje o krsnicima na koncu 20. stoljeća, te Nataša Polgar, koja se bavila istraživanjem arhivske građe Klinike za psihijatriju Vrapče – gdje pronalazi slučaj pacijenta iz 1879. koji je tvrdio da je krsnik. U novije vrijeme na temu krsnika objavljeni su i diplomski radovi (Uršula Lipovec Čebren, Monika Kropelj, Noel Šuran...). Spomenuti radovi i pregled istraživanja upućuje na to da krsnik i dalje ostaje predmetom znanstvenoga interesa u duljem vremenskom kontinuitetu od druge polovice 19. stoljeća sve do danas.

Treće poglavlje “Kulturnoantropološke strukture tradicijskog vjerovanja u krsnike” (45 – 114) središnje je poglavlje knjige. U njemu se najprije utvrđuje etimološka veza *krsnika* i *krijesa*: termin kresnik starijega je podrijetla, povezan s *krjesovima* (apotropejskim vatrama), dok je *krsnik* novijega podrijetla i vezuje se uz kršćanske utjecaje. Slična tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića pronalaze se na širem hrvatskom i regionalnom prostoru, koji ne poznaje uske administrativne granice: *vrimenjaci* u Lici, *moguti* u Turropolju i zapadnoj Posavini, *viščaci/* i *viščuni* u Poljicima, *negromanti* na području Dubrovnika, spomenuti *krsnici* u Sloveniji, *vjedogonje* u Boki kotorskoj, *gradonosci* i *gradobranitelji* na području Srbije i dr. Sva navedena vjerovanja povezana su istim strukturama, koje autor uočava i analizira kroz poglavlje: 1) mistični znakovi po rođenju (rano hodanje i govorenje, rađanje sa zubima ili dodatnim prstima), 2) hereditarne karakteristike, 3) vrijeme rađanja, 4) uloga košuljice i kapice u rođenju krsnika ili štriga (simbolika bijele i crvene/crne boje), 5) uloga babice pri porodu i javnom obznanjivanju rođenja novoga člana zajednice, 6) uloga sudrugova u procesu “postajanja” krsnikom. Čitavom procesu postajanja krsnikom autor pristupa u kontekstu obreda prijelaza. Na temelje vangenepovskog modela uočava supostojanje triju faza: *odvajanje*, *marginalizacija* te *inkorporacija*. U svakoj od navedenih faza detektira ključne elemente predaje o krsnicima: izdvajanje po mističnom rođenju, marginalna faza koja traje više godina i koju prati pozivanje sudrugova te vrhunac inicijacije u kojem pristupnik mora proći kroz određena iskušenja. Posljednju fazu inkorporacije obilježava postajanje punopravnim članom zajednice i prihvaćanje “normalnoga” života iz

kojega će krsnik iskočiti kada to od njega budu iziskivale okolnosti.

U posljednjim potpoglavljima autor razmatra problematiku krsnikovih nadnaravnih sposobnosti: *zoometamorfoze* (pretvaranje u životinjsko obličje) i *zoometempsihoze* (seljenje duše u životinjsko obličje). Krsnikove sposobnosti letenja, psihonavigacije i transmisije tako se pojavljuju u slučajevima kada se od njega očekuje zaustavljanje neprijatelja pred zbiljskim svijetom ili na samim njegovim granicama. Potpoglavlje se posebno dotiče i krsnikovih iscjeliteljskih sposobnosti u vidu liječenja i iscjeljivanja različitih bolesti i tegoba te prekida magijskih činova i uroka. Posljednja tema koja se obrađuje jest dihotomija krsnikova karaktera. Autor ovdje ističe ključnu interpretativnu misao koja se provlači kroz prethodna poglavlja, a to je mogućnost drugačijega sagledavanja ovoga tradicijskog fenomena koji ovisi o gledištu: za zajednicu koju brani, krsnik je njezin branitelj, nesebični zaštitnik i pozitivna ličnost, dok je za one druge protiv kojih se bori štrigun drugoga sela, negativan lik. Krsnik je ujedno i konstrukt same zajednice koja ga koristi za ciljeve vlastitoga probitka i očuvanja nauštrb Drugoga.

Posljednje poglavlje "Krsniče, što je ostalo?" bavi se pitanjem transformacije ovoga tradicijskog vjerovanja: krsnik u novije doba više nije nadnaravni borac protiv štriga – ono što je od njegovih sposobnosti u konačnici o(p)stalo jest ona iscjeliteljska, koja postaje dijelom suvremenih predaja o krsnicima (npr. Peri Bajčiću s otoka Krka). Iako se na prvi pogled zamjećuje trend nestajanja tradicijskih vjerovanja u nadnaravna bića, autor ističe njihovu transformaciju: tradicijska vjerovanja zapravo ne nestaju, već se mijenja njihov izvorni habitus ruralne sredine, a recentni tehnološki razvoj mijenja *kronotop* u koji ih se smještalo; predaje o nadnaravnim bićima stoga se transformiraju u druge oblike u kojima se iskazuje interes za njima: primjerice, u kontekstu sveprisutne folklorizacije i retradicionalizacije zamjetno je okretanje popularne kulture tradicijskim vrijednostima u vidu pojave većega broja festivala posvećenih vjerovanjima u nadnaravna bića (npr. LegendFest). Osim toga, krsnici ovaj put u suvremenim interpretacijama postaju i borci protiv kapitalističkoga sustava!

U zaključku autor sumira temeljne ideje studije. Fenomen krsnika nikada nije prestao postojati; on je, iz autorova rakursa, više priča o zajednici koja ga je stvorila i u njega upisivala različite simbole i vrijednosti kako bi odgovorila na dinamične i promjenjive okolnosti vlastite svakodnevice. Još od prvih pojavljivanja u kontekstu ranonovovjekovnih progona vještica, u kojima ih je zajednica štitila, preko devetnaestostoljetnih romantičarskih i recentnih znanstvenih istraživanja ovoga fenomena, on je opstao i prošao kroz punu transformaciju koja se nastavlja sve do danas.

Studija Luke Šeše *Krsnik između mita i zbilje. Kulturnoantropološke strukture jednog tradicijskog vjerovanja* na znanstveno inovativan način pristupa proučavanju vjerovanja u nadnaravna bića. Interdisciplinarnim pristupom – u kojem se vješto kombinira arhivska i terenska građa – autor spaja povijesna i kulturnoantropološka istraživanja. Fenomenu

krsnika pri tom se na pristupa kao isključivo povijesnomu, već kao fenomenu podložnomu različitim oblicima transformacija u kojima neprestano dolazi do upisivanja simbola i vrijednosti. Problematika krsnika također se ne sagledava samo unutar uskih nacionalnih okvira, već i u širem regionalnom kontekstu. Kulturnoantropološke strukture koje autor u radu analizira promatraju se u duljem vremenskom zamahu: preko ranoga novog vijeka, 19. i 20. stoljeća – pa sve do recentnoga razdoblja, nudeći jednu dinamičnu sliku ovoga tradicijskog vjerovanja. U tom smislu ova studija svojim interdisciplinarnim pristupom polučila je uspjeh, a može se očekivati da bi se sličan pristup mogao primijeniti i na druge oblike tradicijskih vjerovanja u nadnaravna bića.

Ivan Grkeš

Natka Badurina:
Strah od pamćenja

DOI: 10.17234/SEC.35.22

Zagreb: Disput, 2023., 293 str.

Knjigu Natke Badurine *Strah od pamćenja* možemo nazvati “događajem” u ovogodišnjoj humanističkoj znanstvenoj produkciji. Knjiga je to koja se beskompromisno, neustrašivo te teorijski i etički dosljedno hvata u koštac s prijepornim mjestima kulture sjećanja 20. stoljeća. Smještajući svoju analizu u okvir kulturnih i književnih studija pamćenja, autorica suvereno kroči interdisciplinarnim vodama, mobilizirajući koncepte i uvide iz, između ostalih, područja književne teorije, historiografije i kulturne antropologije, te promatra kako su “u pograničnom području sjevernog Jadrana zapamćeni konflikti dvadesetog stoljeća, i to u osobnim sjećanjima, u medijima pamćenja (primarno u književnosti, ali i filmu i teatru) te u institucionaliziranom kolektivnom pamćenju društvenih znanosti, civilnih rituala i muzeja” (str. 11), kako u prošlosti, tako i u suvremenosti.

Knjiga se, uz uvod i zaključak, sastoji od četiriju poglavlja, svako od kojih pokriva jedan povijesni čvor: d’Annunzijevu okupaciju Rijeke 1919. – 1920., talijansku okupaciju Kraljevine Jugoslavije, Drugi svjetski rat te poslijeratno razdoblje. Pri tome se autorica ovim događajima ne bavi historiografski, već se usmjerava na kazivanja o njima, emocije koje su oni izazivali kod suvremenika i koje izazivaju danas te promjene okvira pamćenja tih događaja.

Prvo poglavlje, naslovljeno *Rijeka 1919. – 1920.: vesela revolucija ili najava fašizma*,